LENGYEL DÉNES:
ÚJ ÉLET HAJNALÁN

Móra Ferenc Könyvkiadó Budapest, 1979.

A SZELLEMI HÁBORÚSKODÁS

Erkölcsi győzelem 115
I. Ferenc József és a magyar alkotmány 116
A művészi leves 118
Ferenc József és a debreceni regruta 119
Ki az ellenség? 121
Hogy éljenez a magyar? 122
Ki felségesebb a császárnál? 123
A debreceni tűzoltók 124
Haynau a csengeri vásárban 127
Rendnek muszáj lenni! 130
Ki az erősebb? 132
A bécsi kormány hívei 134
Magyarország törvényes jogai 136
Vadász Miklós levele 137
Jókai Tardonán 141
Arany János Nagykőrösön 146
Hollósy Kornélia 148
Párbaj a hazáért 154
A zempléniek adója 156

SZELLEMI HÁBORÚSKODÁS

ERKÖLCSI GYŐZELEM

– Tóth Béla nyomán –

Aki egyszer belekóstolt a szabadságba, az sohasem felejti el az ízét, nem felejtette el a magyar nép sem. Amikor a fegyvert kiütötték a kezéből, megrendült ugyan, de újra talpra szökött: most már szellemi fegyverrel vívott, a megszálló ellenséget kigúnyolta, és nevetségessé tette. Tehette, mert az osztrák birodalom hiú és kegyetlen tisztjei, haszonleső altisztjei, ostoba tisztviselői ezer meg ezer alkalmat adtak rá, hogy rajtuk köszörülje a nyelvét az elnyomott magyar.

I. Ferenc József őfelsége teljes hatalommal ruházta fel Haynaut, amikor a magyarországi hadjárat vezetését rábízta, és a „bresciai hiéna" élt is ezzel a hatalommal. Mindig kedvelte az előkelő szállást, hogyne kedvelte volna, hiszen ő maga is báró volt, ezért aztán egyszerűen beköltözött a belvárosi Károlyi palotába. Tehette, mert a palota gazdája, Károlyi György gróf a csurgói birtokon húzódott meg, Batthyány Lajost pedig, az első felelős kormány miniszterelnökét éppen ebben a palotában tartóztatták le. Nemsokára Károlyi György is odakerült az Újépületbe, így hát Haynau egészen magáénak tekinthette a palotát. Annak is tekintette, itt írta alá az aradi tizenhárom vértanú és Batthyány Lajos halálos ítéletét.

De a bécsi udvarban is tudták: Haynau olyan, mint a borotva, használat után tokba kell tenni. Oda is tették: amikor végrehajtotta, amivel megbízták, a bécsi udvar hálából – nyugdíjazta.

Ezután történt, hogy társaságban találkozott véletlenül Károlyi György gróffal.

Haynau kezet nyújtott neki, és azt mondta:

– Gróf úr, köszönöm a szállást!

Károlyi György nem fogadta el a kinyújtott kezet. Feszült csend támadt. Végre a gróf megszólalt:

– Ne köszönje ön a szállást, hiszen kényszerítettek rá, hogy palotámat önnek átengedjem. De kezet nem adok, mert erre nem kényszeríthetnek.

Haynau elpirult, aztán így próbált visszavágni:

– Tehát milyen bérösszeget kíván a gróf? Mennyit fizetek a palota használatáért?

– Azt ön számíthatja ki legkönnyebben – válaszolta Károlyi. – Önök engem százötvenezer forint sarc megfizetésére kötelez-tek, tehát az Újépületben egy szoba használatáért ennyit fizet-tem. Egy szoba egy hónapra százötvenezer forint! Ezt a bért önök állapították meg, ehhez mérjék az összeget, amelyet ön a palotáért fizetni kíván!

I. FERENC JÓZSEF ÉS A MAGYAR ALKOTMÁNY

– Nagy Ferenc nyomán –

Háromszáz évig latinul, németül értekeztek a Habsburg királyok a magyar urakkal, s amikor végre Ferenc József megtanult magyarul, senki se becsülte érte, mindenki rajta köszörülte a nyelvét.

Zsófia főhercegnő, a trónörökös édesanyja egy jámbor magyar katolikus papot állított a fia mellé nevelőnek, s a tisztelendő úr meg is felelt hivatásának. Meg ugyan megfelelt, többet tanított a magyarok történetéből, mint ahogy a bécsi miniszterek szerették volna. Dolgozatot is íratott az ifjú főherceggel, s ennek az volt a címe: *Mátyás király és a cinkotai kántor.*

Ebből megtanulhatta az ország jövendő királya, hogy mennyire szereti a magyar nép az igazságos, nemzeti uralkodót, de azt is, hogy a királynál is akad okosabb ember, még ha tréfából mondják is.

De hiába minden, a rémuralmat, az önkényt nem lehetett megbocsátani, hát legalább nevetségessé tették őfelségét, aki tudott ugyan magyarul, de kiejtése mindig idegenszerű maradt.

A fővárosi kávéházakban addig-addig mondtak egy kis mesét, míg az újságokba is belekerült. Ez a mese így szólt:

Volt egyszer egy hatalmas király, fényes palotában lakott, sok nép felett uralkodott. Ez a király mindig azon törte a fejét, hogy miképpen tehetné boldoggá az alattvalóit; tenger parancsot, sok-sok rendeletet adott ki, de bizony a birodalom népei csak boldogtalanok maradtak.

Megkérdezte őfelsége az egyik tanácsadóját:

– Ugyan mit tegyek még népeim boldogításáért? Még több parancsot adjak ki?

– Ne azt tegye felséged. Tanulja meg népei nyelvét, ismerje meg szokásait, akkor boldoggá teheti őket.

Jól van, őfelsége megfogadja a tanácsot, és elkezdi tanulni az egyik nép nyelvét, az történetesen éppen a magyar nyelv volt. Szépen halad a király, már beszélget magyarul, olvassa az újságokat is.

De egy szón fennakad, azt sehogy sem tudja megérteni. Hívatja a magyar miniszterelnököt, és azt mondja neki:

– Nézze csak, barátom, én már minden magyar szót értek, csak azt mondja meg nekem, mit jelent ez a szó: olkotmáni? Olkotmáni, ezt sehogy se értem.

A miniszterelnök így válaszolt:

– Márpedig felséged akkor teszi boldoggá a magyar népet, amikor megtanulja, mit jelent ez a szó: alkotmány!

A MŰVÉSZI LEVES

– Nagy Ferenc nyomán –

Őfelsége I. Ferenc József lelkiismeretes uralkodó volt, mindig gondosan előkészítette látogatásait, kérdéseit, észrevételeit előre megfogalmazta. Hiszen könnyen ment ez Bécsben, de nem úgy a magyar fővárosban, ahol magyarul kellett beszélni. No de azért tartja a tanácsadókat, majd segítenek azok!

Hiszen segítettek is.

Őfelsége először egy képkiállítást látogatott meg, utána az egyik katonai laktanyát szemlélte meg. Mit mondjon, ugyan mit mondjon?

No, hát hosszas tanácskozás után elhatározzák, hogy őfelsége a kiállításon az egyik képről, a laktanyában a levesről fog szólni. A képről azt mondja majd: „nagyon művészi", a levesről pedig megállapítja, hogy „nagyon sós".

Őfelsége bólint, ez bizony jó lesz, könnyű megtanulni.

Pontosan, az előre meghatározott időpontban érkezik őfelsége kocsija, Ferenc József ruganyos léptekkel megy fel a lépcsőn, elhalad néhány kép mellett, majd megáll az egyik előtt, és elismerően bólint.

– Natyon sós! Natyon sós!

A művész, aki a kép mellett állott, nem tudta mire vélni ezt az elismerést.

De elcsodálkozott a katonai szakács is, amikor őfelsége a levest megkóstolta, és így minősítette:

– Natyon műfészi! Natyon műfészi!

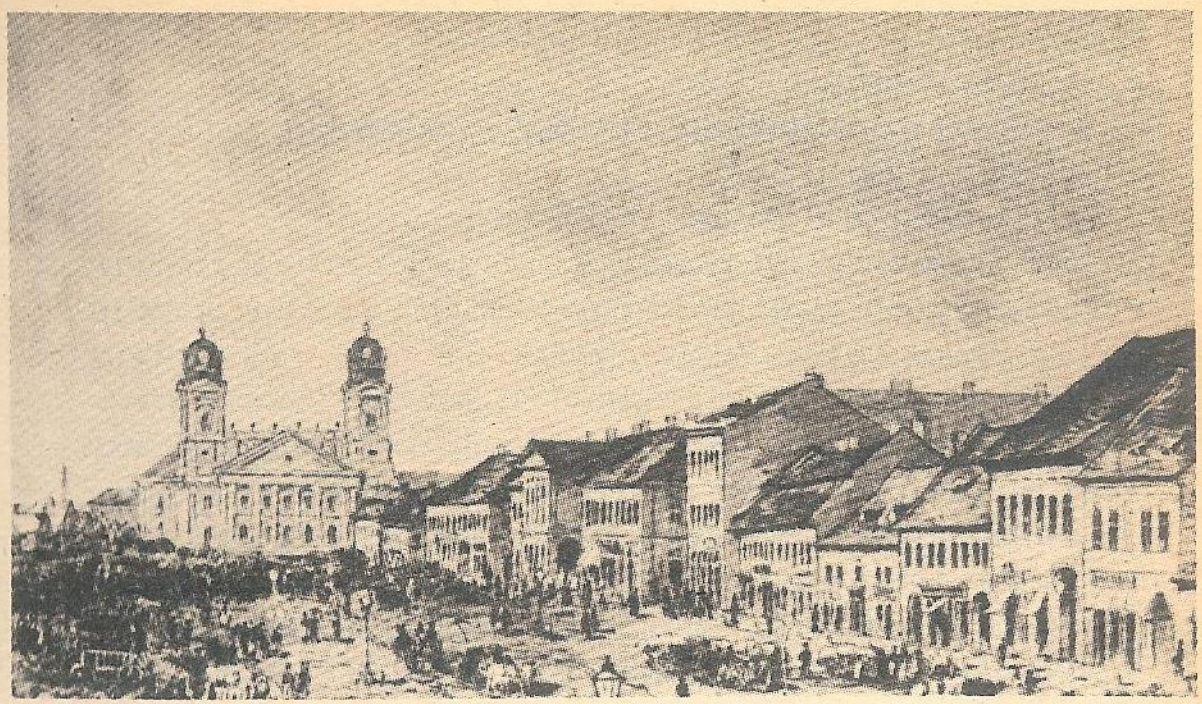

14. Debrecen

FERENC JÓZSEF ÉS A DEBRECENI REGRUTA

– Debreceni népmonda nyomán –

Amikor Ferenc József császár Debrecenben járt, kiment a katonai gyakorlótérre is. Hogyne ment volna, mikor éppen az érdekelte, miképpen nevelnek jó katonákat a debreceni fiúkból.

A tisztek, az altisztek már várták őfelsége látogatását, elő is készítették a legénységet, ahogy illik.

Ferenc József minden alkalommal három kérdést szokott feltenni, ezért százszor, ezerszer elmondatták a magyar regrutákkal, az újoncokkal a német nyelvű választ.

Őfelsége először ezt szokta kérdezni:

– Mióta szolgál ön?

Erre a tisztek ezt a választ tanították be:

– Három hónapja, felség!

A császár második kérdése mindig így hangzott:

– Mikor született ön?

– Huszonegy éve, felség! – volt a válasz.

Végül őfelsége ezt kérdezte:

– Jó-e a koszt, elegendő-e a zsold?

Erre persze csak ezt lehetett felelni:

– Mind a kettő, felség!

Hiszen szépen ment ez mindig, a szegény magyar regruták csak úgy harsogták a német nyelvű választ, őfelsége pedig minden alkalommal megelégedését fejezte ki a tisztikarnak. De mi történt a debreceni gyakorlótéren?

Ferenc József az első kérdés helyett a másodikat tette fel, s ebből ilyen párbeszéd született:

– Mikor született ön?

– Három hónapja, felség!

– Hány éve szolgál?

– Huszonegy éve, felség!

A császár erre elképed, ránéz a tisztekre, azok meg kétségbeesetten integetnek a regrutának. Hiszen integethetnek, a jó fiú úgyis csak azt az egy mondatot tudja németül, amit belevertek.

Ferenc József most már haragosan kiált a regrutára:

– Gyalázat! Ez érthetetlen! Én mondom, hogy valamelyikünk bolond!

– Mind a kettő, felség! – feleli rá rendíthetetlenül a regruta.

KI AZ ELLENSÉG?

– Debreceni népmonda nyomán –

Amikor őfelsége I. Ferenc József császár Debrecen városát meglátogatta, a városi elöljáróság elébe küldte a híres debreceni ötös fogatot.

Hej, milyen fogat volt az! Szinte táncoltak a lovak a nehéz hintó előtt, még őfelsége is megbámulta őket, pedig ő lipicai paripákkal szokott kocsikázni.

Jól van, a császár felül a hintóba, az öt ló pedig viszi, mint a parancsolat.

A debreceni fogatnak olyan kocsisa van, hogy őt is meg lehet bámulni: fél kézzel kormányozza az öt tüzes sárkányt, másik kezében az ostort tartja.

Nem győzi bámulni a császár, meg is szólítja:

– Kend ugyan derék, erős legény! Éppen ilyen katonát keresek én. Ugye beállana a seregbe, ha hívnák?

Azt mondja erre a kocsis:

– Beállok én, hogyne állanék, ha a németre kell menni!

De már ezt a császár sem hagyhatja szó nélkül. Azt kérdi tőle:

– Miért éppen a németre? Hát az angol, a francia? Ha azok ellen kell menni?

– Abból is a németjét válogatom én ki – feleli rá a kocsis.

HOGY ÉLJENEZ A MAGYAR?

– Debreceni népmonda nyomán –

Hát ezt ki nem tudja? A magyar úgy éljenez, ahogy lehet, másképpen szólva: mikor hogy.

Amikor Ferenc József őfelsége először látogatta meg Debrecent, a város vezetőit már előre kilelte a hideg. A magyar tanácsbéliek attól tartottak, hogy amikor őfelsége végighajtat a városon, olyan abcúgolás lesz, mint a parancsolat. Az idegenből szalajtott tisztviselők pedig bombamerénylettől tartottak, hiszen rövid idő alatt is megismerték a nép keserű sorsát, azt meg nem tudhatták, hogy a magyar ember – s különösen a debreceni cívis – nem gyárt s nem is hajigál bombát.

Mármost mit lehet tenni?

Az abcúgolás ellen csapatokat szerveztek, és ezek előre megtanulták, torkukszakadtából ordították:

– Vivát, vivát! Hoch! Hoch!

Ez az ordítás majd elnyomja az abcúgot – gondolták a tanácsbéliek.

Nem is lett semmi baj. Az utcákon, az utakon kevés ember állt sorfalat, mert a polgárok legnagyobb része azzal tüntetett, hogy elvonult a lakásába, még az ablaktáblát is behúzta. A csapatok pedig ordítottak, a gyerekek visítottak, ahogy illett, két nyelven is:

– Vivát, vivát! Hoch! Hoch!

Őfelsége elégedetten mosolygott, sőt még tisztelgett is a kiáltozóknak. Tetszett neki ez az önkéntes lelkesedés. Aztán mégis töprengeni kezdett:

„De hiszen Debrecenben magyarok élnek, vajon miért kiáltják ezek latin és német nyelven az éljent?”

Addig-addig töprengett, míg gyanakodni kezdett: itt valami

nincs rendben. Végére akart járni a dolognak, hát megkérdezte az egyik tanácsbélit:

– Miért nem ezek mondják: éljen?

A tanácsbéli annyira elsiette a választ, hogy megfeledkezett a diplomáciáról. Azt felelte a királynak:

– Hát csak azért, felséges uram, mert ha ez a nép azt kiáltja: éljen, mindjárt hozzáteszi: éljen Kossuth Lajos!

KI FELSÉGESEBB A CSÁSZÁRNÁL?

– Tóth Béla nyomán –

Magyarország függetlenségét, a Habsburg-ház trónfosztását az országgyűlés a debreceni nagytemplomban mondta ki. Isten színe előtt, a papi szószékből hirdette ki Kossuth Lajos: a magyar haza nem tűr ezentúl idegen királyt!

Messze elhangzott ez a szó, egész Európa meghallotta, Ferenc József őfelsége pedig örökre megjegyezte. Az se kerülte el a figyelmét, hogy éppen a reformátusok templomában akarták a tróntól megfosztani. Lám, a protestánsok kelnek fel a római katolikus uralkodóház ellen, de megbánják még ők ezt!

Meg is bánták. Egymás után hurcolták börtönbe a református papokat, elhurcolták Könyves Mihály tiszteletes urat is, ámiért a templomban forradalmi beszédeket mondott. A kémeknek, a zsandároknak pedig kiadták a parancsot:

– Tartsák önök szemmel a református papokat, figyeljék azt is, ami a templomokban történik! Ne feledjék, hogy a protestáns istentisztelet nem katolikus mise, ott mindig fenyeget a lázítás veszélye!

No, ennél többet mondani nem kellett: az idegen hatalom titkosrendőrei mind ott leskelődtek a nagytemplom körül.

Pedig ott leskelődni sem kellett, mert Balogh Péter püspök úr egészen nyilvánosan meghirdette a papi gyűlést. Össze is jöttek a debreceni egyházkerület református papjai, helyet foglaltak, és ünnepi lélekkel várták a megnyitót.

Arra sokáig várni nem kellett: Balogh Péter püspök úr felment a szószékbe, és szép megnyitó imádságot mondott.

Alig hangzottak el a szavai, nyílik a templom ajtaja, és belép egy fényes ruhájú katonatiszt, csákó a fején, kard az oldalán.

A sok keserves tapasztalat, a sok megpróbáltatás olyan leckét adott a papoknak, hogy mindjárt tudta mindenki a maga dolgát. Csak egy pillantást vetettek a tisztre, aztán úgy tettek, mintha észre se vették volna, levegőnek nézték.

No de a tiszt is észrevette, hogy itt bizony senkit sem ijesztett meg, ezért éles hangon azt mondta a püspök úrnak:

– A felséges császár nevében a gyűlést betiltom!

A püspök úr pedig mindjárt megtalálta erre a választ:

– A felséges Isten nevében a gyűlést megnyitom!

Mit tehetett a császári biztos? Mikor látta, hogy senki sem törődik a tilalommal, elrohant, és katonákkal akarta a templomot megtámadni. Csakhogy ehhez Bécsből kellett engedélyt kérni, s mire az iratok a fővárosba eljutottak, már be is fejezték a tanácskozást.

A DEBRECENI TŰZOLTÓK

– Tóth Béla nyomán –

Ha tűzvész tört a városra, úgy lángoltak a szalmatetős házak, mint a fáklya, a nagy szélben egész utcasorok gyulladtak ki, fojtogatott a füst, szállt a pernye, mindenki istenítéletről beszélt.

De mégsem mindenki. A debreceni kollégium diákjai, a város

önkéntes tűzoltói ilyenkor sem vesztették el a fejüket. Amikor a félrevert harang zúgását meghallották, elhangzott a kollégiumban a vezényszó:

– Incendium! Ad arma! Tűzvész! Fegyverre!

Ugyan milyen fegyverre lehet szükség? Jól tudták azt a diákok. A nagybotos fogta a hatalmas gerundiumot, a nagybotot, a többiek kisebb botokat ragadtak, és futottak a tűz felé.

A nagybotos utat tört a gerundiummal: szétverte, összetörte a kerítéseket, mert árkon-bokron kellett vágtatni a tűzoltókocsinak: azon volt a fecskendő. Diákok húzták, de úgy vágtattak vele, mint a legtüzesebb paripa.

Amikor a tűzhöz értek, a botosok a szomszédos házak tetejét verték le, hogy a tűzvész ne terjedjen tovább, a többiek a fecskendőt hozták működésbe, és a kutakból vederrel hordták a vizet. Az ácsorgókat is megszervezték, s bizony sokszor megmentették a várost a teljes pusztulástól.

Hiszen szép, szép a régi hagyomány, de amikor bejött a német rendszer, a zsandárok kapitánya nagyon csóválta a fejét. Sehogy se tetszett neki ez a magyar módszer, nem így szokták ezt a művelt Ausztriában.

Pedig akkor éppen jeles elöljáró vezette a tűzoltóságot, Révész Imre, a görög és a latin nyelv oktatója, a nagykönyvtár őre volt a tűzoltóság vezetője. Már évekkel azelőtt elvégezte a kollégiumot, de ott maradt tanítani és tanulni. Jó példájával nevelt is: mindig elöl járt a tudományokban, bátorságban és áldozatkészségben.

Amikor 1850 nyarán egy villám felgyújtotta az ispotályi templomot, mindjárt félreverték a harangokat, a diákok pedig első álmukból arra ébredtek:

– Incendium! Ad arma!

Ugrottak is a legények, és futásban indultak az elöljáró, Révész Imre nyomában.

Árkon-bokron át rohantak a tűz felé, azzal neki a fecskendőt, s már dolgoztak is teljes erővel. A szomszédban ház nem állott,

ezért a tetőt sem kellett leverni, Révész Imre maga állt a fecskendőhöz, onnan vezényelt.

Egyszer csak megjelent a zsandárok kapitánya, de nem segített, csak leskelődött, itt is, ott is benézett a házak ablakán. Talán ilyenkor is titkos írások után nyomozott? Vagy a diákok munkájában akart hibát találni?

No, ha ezt akarta, akkor nem járt hiába. Amikor közel érkezett, Révész Imre a háta mögé került, ráirányította a fecskendőt, s jól nyakon öntötte. Sőt még a csákót is lemosatta a fejéről.

Lett ebből nagy nevetés, kiáltozás, a diákok mind azt harsogták:

– Úszik a csákó! Úszik a csákó!

A kapitány szidta, káromolta a diákokat, de hiába, az egész tömeg csak nevette.

Másnap aztán nagy vallatás következett. Hiszen vallathatott a kapitány, ígérhetett, fenyegethetett, mégsem akadt egy áruló sem: a diákok, a környéken lakók nem láttak semmit.

Mit lehetett tenni? A kapitány kívánságára rendeletet hoztak, s ennek értelmében a diákokat eltiltották a tűzoltástól.

No, ez is csak a legközelebbi tűz kitöréséig tartott! Akkor a zsandárok hozzáfogtak az oltáshoz, de amikor látták, hogy semmire se mennek, szégyenszemre maguk üzentek a diákokért. Szerencsére Révész Imre előre sejtette, hogy szükség lesz rájuk, és ott állott már társaival készenlétben.

Attól fogva újra a diákok oltották a tüzet Debrecenben, és még sokszor megmentették a várost a pusztulástól.

HAYNAU A CSENGERI VÁSÁRBAN

– Reiner Bertalan nyomán –

Mi tenger bánatot, mennyi fájdalmat okozott a magyar népnek Haynau, a bresciai hiéna! Az aradi tizenhárom vértanút akasztófán végeztette ki, Batthyány Lajost agyonlövette, százakra börtönbüntetés várt, ezreket osztrák csapatokba osztottak be az ő parancsára.

No de meg is kapta méltó jutalmát a bécsi udvartól! Mihelyt befejezte a hóhérmunkát, nyugdíjba küldték, mintha ő lenne mindenért felelős.

Haynau pedig a szemének sem akart hinni, amikor az írást elolvasta. Nyugdíjba teszik a temesvári csata hősét? Nyugdíjazzák a lázadás eltiprója? Nohát, amit főztek a bécsi konyhán, egyék is meg!

Azzal minden magyar vádlottnak, akinek az ügye még függőben volt, kegyelmet adott. Ám lássa az udvar, mi lesz ebből!

Hogy az udvar mit látott belőle, nem tudhatjuk, de sok magyar házba beköltözött a boldogság, hazatért az apa, a testvér vagy a fiú, akire tíz-tizenöt évi fogság várt, s íme, most kegyelmet kapott!

Hiszen szép, szép a kegyelem, de sokba kerül az, ha Haynautól kapja valaki. Hamar elkövetkezik a fizetés órája.

Haynau ugyanis azt hitte, hogy ezzel a kegyelemosztással beköltözött a magyarok szívébe, aztán meg most már őt is megsértette a bécsi udvar, hát egy táborba került a magyarokkal. Nem is késlekedett, birtokot vásárolt Szabolcs vármegyében, mégpedig attól a Majláth Antal gróftól, akinek ő adott kegyelmet. Sokan azt mondják, nagyon olcsón jutott hozzá, még azt is beszélik, hogy ez volt a kegyelem, a szabadulás ára.

No, ha már birtokos lett a megyében, Haynau végig akarta látogatni a magyar birtokos urakat, ahogy ez illett is. Csakhogy mindenütt bezárták előtte a kaput; akárkit keresett, csak azt üzenték az udvarossal: az urak nincsenek itthon. Ebből megérthette, hogy senki se akarja fogadni.

Mit tehetett Haynau? Ekkor sem esett kétségbe. Levelet írt Degenfeld Imre grófnak, akinek Baktán volt birtoka, és emlékeztette rá, hogy az ő kegyelmével szabadult a pesti Újépületből. Mármost mint Szabolcs megyei birtokos, rászorul a gróf pártfogására, ne tagadja meg tőle a gazdasági tanácsot, mert ő bizony járatlan a gazdálkodásban.

Most már Degenfeld gróf se tehetett mást: fogadta Haynaut, s ha már így fordult, vissza is adta a látogatást. De nem úgy a grófné! Valahányszor Haynau őt akarta meglátogatni, mindig azzal az üzenettel utasították el:

– A grófné sajnálja, gyengélkedik, senkit se fogadhat.

Volt is ebben igazság: a grófné valósággal irtózott attól a szörnyetegtől, aki oly sok hőst gyilkolt meg gyalázatos halállal. Ha meghallotta a nevét, felállt, és kiment a szobából, az urának is sokszor mondta: majd még szégyellni fogja, hogy kezet adott annak a hóhérnak.

Egyszer a grófné kocsizörgést hallott, azt hitte, Degenfeld gróf érkezett haza, szólította a gyerekeket, és futott a férje elé a lépcsőn. Ahogy lepillant: meglátja Haynaut, aki még int is feléje.

A grófné úgy megrémült, hogy megtántorodott, elájult, a cselédek megragadták, és bevitték a szobájába.

De Haynau még ekkor sem vette észre, mennyire gyűlölik, hogy félnek tőle, micsoda irtózást kelt. Mindenáron meg akarta magát szerettetni a magyarokkal, aztán meg abban is örömét lelte, ha a bécsi urakat bosszanthatta. Különösen Bach belügyminiszter úrra haragudott, mert az tétette nyugdíjba.

Nohát akkor két legyet egy csapásra! A minisztérium rendelete értelmében nem szabad magyar ruhát, Kossuth-kalapot visel-

ni? Haynau csak azért is vitézkötéses ruhát és olyan pörge kalapot csináltatott, amelyiknek a szalagja messze lobogott. Egyedül ő mert ilyesmit viselni, mert a zsandárok mindenki mást rögtön letartóztattak, ha ilyen lázadó ruhadarabot viselt.

Haynau pedig csak azért is büszkén sétált magyar ruhában, Kossuth-kalappal, s még egy hosszú szárú pipából is füstölt, csakhogy igazi magyar úrnak tartsák.

Így járt fel és alá a csengeri vásárban is, mindenki kitért az útjából, sokan nevették, mások távolról fenyegették, s még az is elfordult tőle, aki a kehes lovat vagy a lopott malacot mindenkinek kínálgatta.

De Haynau régen megszokta már, hogy mindenki kitér az útjából, hiszen még osztrák tiszttársai is mindig kerülték, ezért aztán nem zavartatta magát. Inkább körülnézett a baromvásáron: ökröt akart venni.

Amikor egy szép pár címeres ökröt meglát, oda is megy, s kezdi tapogatni az egyiket.

Az ökrök gazdája, Pongrácz Géza levegőnek nézi a vevőt, azt sem kérdi tőle: mi jóban jár.

Haynau pedig nagyobb úr annál, semhogy az ilyesmit észrevenné, és megszólítja:

– Mondja csak, barátom, hogy adja ezt a pár ökröt?

Még hogy barátom!

Pongrácz Géza úgy felháborodik, hogy szembeköpi Haynaut, és rákiált:

– Hazaárulónak sehogy se!

RENDNEK MUSZÁJ LENNI!

– Tóth Béla nyomán –

Amikor Bécsből kormányozták Magyarországot, Bach miniszter úr mindent rendelettel szabályozott. Azt tartotta, hogy ruha teszi az embert, ezért minden magyarországi tisztviselőjét magyaros ruhába öltöztette.

Az idegenből jött, más viselethez szokott tisztviselőkön ugyan furcsán állt a vitézkötéses atilla, a kakastollas kalap s hozzá a gyöngyház markolatú görbe kard. De hát ez az előírás! Az ünnepeken pedig díszmagyarban kell kivonulni. Még a börtönőrök is magyaros viseletben őrizték azokat a magyarokat, akik 1848-ban felkeltek az uralkodó ellen. No de azért azt is előírta a rendelet, hogy a kardmarkolatot, a boglárokat osztrák kétfejű sassal kell díszíteni. Amikor az első ünnepi alkalommal a sok tisztviselő díszmagyarban felvonult, valaki elkiáltotta magát:

– Itt jönnek a Bach-huszárok!

No, ez a név rajtuk is ragadt, attól fogva az idegen tisztviselőket és azokat a magyarokat, akik a rendeleteket kiszolgálták, Bach-huszároknak nevezték.

Az egyik ilyen Bach-huszár, a renegát Kristóf Adolf kegyetlenül sanyargatta Kolozsvár népét. Egymás után hozta a rendeleteket, mindent, de mindent megrendszabályozott, semmi sem kerülte el a figyelmét. Mindenütt hibát talált, folyton szimatolt, és egyre azt hajtogatta: rendnek muszáj lenni! Csinált is rendet – a maga módján.

Egyszer kiadott egy rendeletet, úgy kezdte, hogy „minekutána", és úgy folytatta, hogy háromszor kellett elolvasni, míg a jámbor polgár megértette, miről van szó. Pedig mindössze a kapukat akarta tíz órakor bezáratni.

Hiszen bezárta volna szívesen a kapuját Karikás uram is, aki a Széna utcában lakott, de minek zárná be, amikor az

egész kerítését ellopták, s bizonyosan el is fűtötték. Háborús időkben már ez a kerítések sorsa... A kapu még állott nagy szomorúan, de mellette mindenütt szabad volt a bejárás.

No de hát rendnek muszáj lenni! Éjszaka végigjárja a zsandár a Széna utcát, hát megtalálja a magányos kaput: ez nincs bezárva! Van-e mellette kerítés vagy nincsen, az őt nem érdekli, hiszen arról szó sincsen a rendeletben!

Másnap reggel hívatja ám Kristóf Adolf, a jeles Bach-huszár a ház gazdáját. Mindjárt rá is förmed:

– Vén akasztófáravaló, hogy merte kend a kapuját nyitva tartani?! Nem olvasta a rendeletet? Nem tudja, hogy Kolozsváron rendnek muszáj lenni?!

– Tudom én, hogyne tudnám, nagyságos úr – hebegte Karikás uram –, de én hiába zárnám be a kaput, mert a kerítést mind ellopták mellőle, és mindenki ott jár be és ki a kertembe, ahol akar!

– Az minket nem érdekel. Arról nincs szó a rendeletben. Arra feleljen: be volt-e zárva a kapu?

– Nem volt, instállom.

– No, ha nem volt, a rendelet értelmében fizet most tizenkét forintot. Ha meg holnap is nyitva lenne a kapuja, huszonnégy forint lesz a tartozása, és így tovább. Hja, rendnek muszáj lenni, a rendeletben mindenről gondoskodtam!

„No, ez szép gondoskodás" – gondolta magában Karikás uram, de szólni nem mert. Kifizette a tizenkét forintot nagy sóhajtozva, azzal búsan hazament. Este pedig már kilenc órakor bezárta a kaput, attól fogva pedig ki sem nyitotta, úgyis eljárhatott mellette, minek nyitogatta volna!

A zsandár pedig minden éjjel odament a magányos, bús kapuhoz, megfogta a kilincsét, jól meghúzta, aztán elégedetten megállapította, hogy be van zárva. Jelentette is a Bach-huszárnak, az meg elmosolyodott, és azt mondta:

– No végre! Mondtam én magának, hogy rendnek muszáj lenni. Rendet is teremtettünk Kolozsváron.

KI AZ ERŐSEBB?

– Ifj. Reiszig Ede nyomán –

De sokszor megsiratta Nagyvárad népe a világosi fegyverletételt! Hogyne siratta volna, mikor legbátrabb fiai a csatatéren hullottak el, s aki közülük életben maradt, messze idegenben szolgált, az osztrák hadsereg közlegénye volt.

No de sírhatott a nagyváradi nép egyébért is! Olyan szívtelen, hatalmaskodó rendőrkapitány kegyetlenkedett a városban, hogy annak még a Bach-huszárok között sem lehetett párját találni. Maschák rendőrkapitány mindig szimatolt, folyton leskelődött, s akire árnyéka esett a gyanúnak, mindjárt elfogatta és be is záratta. A magyarokat Kossuth-kutyáknak nevezte, és velük különösen kegyetlenül bánt. A világ urának képzelte magát, az elfogott magyaroktól mindig azt kérdezte:

– Na, ki az erősebb, Kossuth Lajos vagy Maschák?

Nevették ezt a városban, de aki előtte elnevette magát, az mindjárt sötétzárkába került.

No de a sas nem fogdos legyet, Kossuth Lajos sem gondolt Maschák rendőrkapitánnyal, hanem hozzáfogott az új magyar felkelés szervezéséhez. 1849-ben egy angol megbízottat, Henningsen urat küldte Klapka tábornokhoz azzal az üzenettel, hogy Komárom várát semmiképpen fel ne adja. Klapka másképpen ítélte meg a helyzetet, elfogadható feltételekkel megadta magát. Csalódás volt ez Kossuthnak, de nem szegte kedvét, egymás után küldte az ügynököket Magyarországra. Legszívesebben angol vagy amerikai állampolgárokat bízott meg a szervező munkával, mert ezeknek útlevelük volt, és így törvényesen átléphették a birodalom határát.

Sok angol és amerikai újság írt ekkor együttérzéssel a magyar szabadságharcról és felháborodással a véres megtorlásról. Az újságcikkek, amelyeknek egy részét magyar emigránsok írták,

sok szövetségest szereztek, és akadt néhány bátor ifjú, aki Kossuth megbízását is vállalta.

Ilyen amerikai ifjú volt Charles Loring Brace, aki amúgy is európai tanulmányúton járt, és kapcsolatba lépett a magyar emigránsokkal. Nem is habozott, ajánlóleveleket szerzett, és 1850 tavaszán Debrecenbe utazott.

Amerikai útlevelét bemutatta a hatóságnak, az meg semmit sem tehetett, bár a debreceni rendőrkapitány is sejtette, hogy ez az amerikai ifjú Kossuth megbízásából érkezett ide. Ugyan megörült, amikor Brace bejelentette, hogy Nagyváradra utazik.

„Na, hál' istennek – gondolta magában a kapitány –, legalább Maschák is megmutathatja, mennyivel erősebb, mint Kossuth Lajos!"

No hiszen, nem is kellett Maschák főkapitányt félteni! Alig költözött be Brace úr Nagy József váradi ügyvéd lakásába, már megjelentek a titkosrendőrök a kapuban; az egyik a házat figyelte, a másik minden útjára elkísérte a veszedelmes idegent. Így folyt ez három napon át.

A harmadik nap éjszakáján, pontosan éjfélkor, Maschák rendőr-főkapitány bezörgetett a kapun. Tizenkét zsandár állt mögötte, a többi harminc a házat vette körül.

Az ügyvéd kaput nyitott, csak elbámult, amikor a sok zsandár berohant a házba, s már hozta is a vendéget: Brace amerikai állampolgárt letartóztatták!

Hiába tiltakozott Nagy József, hasztalan protestált az amerikai ifjú, Maschák letorkolta őket:

– Mindent tudunk! Mindent tudunk! Brace úr ügynök, Kossuth Lajos ügynöke. Most majd elválik, hogy ki az erősebb!

Azzal vitte Brace urat nagy diadallal, és bezáratta az egyik cellába.

No de nem addig van az!

Nagy József se hagyta magát: mindjárt értesítette az Egyesült Államok bécsi nagykövetét arról, ami történt.

A nagykövet pedig tudta a kötelességét, különben is örült, hogy borsot törhetett a bécsi urak orra alá.

Mindjárt odarendelte a hintót, áthajtatott a belügyminisztériumba. Ott meg nagy hangon kezdte, mert meg akarta félemlíteni az urakat:

– A nagyváradi rendőrkapitány letartóztatta Brace amerikai állampolgárt, akinek én magam adtam ajánlólevelet. Ha huszonnégy óra múlva Brace úr nem lesz szabadlábon, Trieszt kikötőjét megbombáztatom!

Ennél többet mondani nem kellett.

A belügyminiszter csak elhűlt erre a szóra, de mindjárt intézkedett is. Sürgős üzenetet küldött Maschák rendőrkapitánynak:

– Brace urat azonnal szabadlábra kell helyezni!

Amikor a belügyminiszter parancsát megkapta, Maschák rendőrkapitány úr futva futott a cellához, rögtön szabadlábra helyezte Brace urat, még bocsánatot is kért tőle.

A jó nagyváradiak pedig megkérdezték, de csak egymás között s erre-arra széttekintve:

– Na, ki az erősebb, Kossuth Lajos vagy Maschák?

A BÉCSI KORMÁNY HÍVEI

– Tóth Béla nyomán –

Egymás után hozta a haditörvényszék a szigorú ítéleteket, most már felmerült a bécsi haditanácsban: hát akkor kiben bízhatunk Magyarországon? A tanács tagjai elhatározták, hogy szemleutakat tesznek az országban, megtekintik a katonai alakulatokat, elbeszélgetnek a polgárokkal is, hogy a hangulatot megismerjék.

Albrecht főherceg a Délvidékre indult; no, ott sok gondja nem lesz, a derék svábok mind a bécsi kormány hívei!

Csak azt felejtette ki a főherceg a számításból, hogy 1848-ban maga Kossuth Lajos járt arra, több napot töltött Rékás községben. Meg is volt az eredménye: az itt élő svábok mind a forradalmi seregben harcoltak. De nemcsak ők, a sokác nemzetiség is végigverekedte a magyar szabadságharcot. Ezzel senki se dicsekedett 1849 után, ezért aztán Kossuth is, a bécsi udvar is a maga hívének vallotta ezt a környéket.

De hát Bécs volt az úr: a rékási parasztokat lövészezredekbe osztották be, s most már őfelségét I. Ferenc Józsefet szolgálták.

Amikor Albrecht főherceg megérkezett, a lövészalakulat kivonult elébe.

Fogadta a főherceg, mosolyogva fogadta a tisztelgést, aztán a lövészek kapitányához fordult.

– No, önök derék katonák. Igen derék katonák. Önök bizonyosan megvédenék hazánkat, ha megint ellenség fenyegetné.

– Fenséges úr, mi csak díszszemlére jöttünk – felelte a parancsnok.

– Jó, jó, de hát önök mégiscsak derék osztrák alattvalók, önök mindnyájan a bécsi kormány hívei!

Mit mondhatott erre a sváb kapitány? Lesz, ami lesz, így válaszolt a fenséges úrnak:

– Megmondom az őszinteséget, császári fenség, mi magyar svábok vagyunk!

Elvörösödött erre a császári fenség, de nem szólt, csak intett: a hintó előállt, ő meg beszállt, és már száguldott is Lugos felé.

MAGYARORSZÁG TÖRVÉNYES JOGAI

– Reiszig Ede nyomán –

Mindig híresek-nevezetesek voltak a magyar jogászok, úgy ismerték a törvénykönyveket, mint a tenyerüket, s aki csak vitába szállt velük, bizony gyakran megszégyenült. Somogy megyében kitűnő jogásznak tartották Somssich Pált, mert nemcsak a latin nyelvű paragrafusokat idézte hiba nélkül, hanem a nemzetközi jogot is tanulmányozta.

No, ha tanulmányozta, hasznát is látta ennek, amikor az elnyomatás korában barátai megkérték, írja meg egy cikkben, milyen törvényes jogok illetik meg az országot, és mit követelhet Magyarország az uralkodótól.

Somssich nem volt forradalmár, a szabadságharc idejét Sörnyén, a birtokán töltötte, ezért aztán nem is üldözték a fegyverletétel után. „De hát aki nem forradalmár, az még lehet jó magyar ember" – gondolta magában, azzal hozzáfogott a cikk írásához. Addig-addig írta, míg a cikkből egész könyv lett. A könyvnek azt a címet adta: *Magyarország törvényes jogai.*

No de mármost ki fogja ezt a könyvet kiadni?

Ennek is megtalálta a módját. Lefordította német nyelvre, aztán a kéziratot nagy titokban elküldte Németországba, ott az egyik lipcsei kiadó jó pénzért elvállalta a nyomtatást.

Nemsokára megjelent a kötet, a nyugati újságok egymás után ismertették, és Somssich megállapításai nyomán azt visszhangozták, hogy I. Ferenc József uralkodása törvénytelen.

A bécsi kormány tüzet okádott haragjában, de mit tehetett? Somssichnak volt esze, a nevét nem nyomatta rá a címlapra, mármost lehet találgatni, hogy hol rejtőzik a szerző.

Hiszen ha nem nyomatta is rá a nevét, azért a bécsi udvar besúgói csak rátalálnak! Mindjárt ráuszították a nyomozók egész falkáját a kiadóra, s nemsokára fel is fedezték: a könyv

1850-ben jelent meg, és a lipcsei kiadó azonnal több száz kötetet küldött Magyarországra. Azt is megállapították, hogy a könyveket Hagelmann Károly címére adták fel.

Ahá! Tehát a birodalom határain belül élnek az összeesküvők!

Hagelmann ismert könyvkereskedő volt Kaposváron, könnyen rátaláltak a zsandárok. Mindjárt házkutatást tartottak nála, de egyetlenegy példányt se találtak, ő pedig tudni se akart semmiről. Mit tehettek a zsandárok?

Tovább nyomoztak, itt is, ott is kutattak.

Nyomára is akadtak a könyveknek, a nyom egyenesen Sörnyére, Somssich birtokára vezetett. Ide küldte ki a könyves csomagot a kereskedő.

Ha ide küldte, itt meg is találjuk!

A zsandárok átkutatták a házat, át a kertet, a gazdasági épületeket, beleszúrtak bajonettel a szalmakazalba is, de hiába, a lázító könyvet nem találták meg.

Végre nagy lármával, kiáltozással elvonultak, még az útról is visszafenyegettek.

Amikor elhaladtak, Somssich azt mondta az udvarosnak:

– No, Marci fiam, szaporán, vedd már elő a könyveket, mert a szalmakazal alatt mind megrágja az egér!

VADÁSZ MIKLÓS LEVELE

– Ágai Adolf nyomán –

Bujdosott a magyar, szomorúan bujdosott a szabadságharc bukása után, nem volt hol lehajtania fejét. Otthonában zsandárok vártak rá, ezért olyan hazafiaknál keresett szállást, ahol nem kellett feljelentéstől tartania.

Ilyen hazafi volt Ágai doktor is, aki Abonyban gyógyította a betegeket már húsz esztendeje, de most az ország sebeit is be akarta gyógyítani. Az ő házában minden bujdosó otthonra talált, jó szót, ételt-italt, s ha kellett, ruhát is adott a rászorulóknak.

Sok jeles férfiú fordult meg 1850-ben az abonyi házban, de senki se nevezetesebb, mint az a tiszteletre méltó férfiú, aki Vadász Miklósnak nevezte magát.

Egy este zörgettek a kiskapun, mindjárt kifutott Panka, a cselédlány.

– Ki az?

Megszokta már a választ:

– Én vagyok!

Elég az, mert Panka minden abonyit megismer már a hangjáról. De most nem abonyi szót hall:

– Az isten áldja meg, nyissa ki, lelkem!

Megijed Panka, fut be a doktor úrhoz a nagyszobába, és jelenti:

– Tekintetes úr, nem ismerek rá, idegen van a kapuban!

Most már maga Ágai doktor veszi a lámpát, s indul a kapuhoz. Kinyitja a kaput, rávilágít az idegenre.

A bujdosó sötét, tömött szakállú, bajuszos tekintélyes férfiú, egész testét hatalmas fekete köpeny takarja.

Ágai doktor megkérdi:

– Mit kíván az úr?

– Egy kis beszédem volna a tekintetes úrral. Én Vadász Miklós vagyok, bujdosó magyar.

Ennél többet mondani nem kellett. Vadász Miklós mindjárt otthon volt a háznál.

– Tessék beljebb kerülni! Mindjárt lesz vacsora is.

Mire Vadász Miklós levetette a köpenyt, már tálalták is a vacsorát.

A bujdosó szótlan maradt, a család sem sokat beszélt, egyre

15. Vörösmarty

csak nézték Vadász Miklóst: vajon hol látták már ezt az arcot? Mert ismerős, erősen ismerős, mégsem tudják eltalálni, ki lehet.

Vacsora után a vendég átment a szomszéd szobába, ott Ágai doktorral beszélgetett, aztán álomra tért. A család reggel korán kelt, de Vadász Miklós akkor már elhagyta a házat. „Vajon ki lehet?" – kérdezte magában Adolf, a doktor tizennégy éves fia.

Nem sokáig töprenghetett, az édesapja szólította, és azt mondta neki:

– Fiam, tudd meg, hogy a vendég, aki födelünk alatt hált, nem más, mint maga Vörösmarty Mihály!

Nagyot dobbant erre a fiú szíve: a *Szózat*, a *Szép Ilonka* költője az ő házukban!

Ágai doktor pedig így folytatta:

– Vörösmarty Mihályt az öccse, Pista bácsi utasította ide, most már nála lakik, innen Újszászra ment. De egy fontos dolgot rám bízott, én pedig téged bízlak meg vele. Vörösmarty Mihály levelet írt a feleségének, ezt neked kell felvinni Pestre, amikor az iskolába mész. Ha postára adná, a rendőrség kezébe kerülne.

Ágai Adolf büszkén veszi át a levelet édesapjától, hogyne lenne büszke, amikor az ország legnagyobb költőjének tehet jó szolgálatot!

A levelet elrejti a belső zsebébe, és megy vele egyenesen az Üllői útra, ott lakik Alster asztalos házában a költő felesége – Vadász Miklósné néven.

Csakhogy a ház első emeletén a rendőrkapitányság foglalt le magának egy lakást, ezért a kapu előtt egy közrendőr állt őrt. No, most mi lesz? Aki Vörösmarty levelét viszi, nem hátrálhat meg.

Az ifjú megragadja a levelet, és megy egyenest a lépcső felé.

A rendőr rá se pillant – nem lesz itt semmi baj!

Amikor már a lépcsőházban jár, hallja ám a kiáltást:

– Junge, hé, Junge, hé! Fiú, hej, fiú!

Jön ám a rendőr utána!

Nini, hiszen ez a kezében hozza a levelet, amelyet a buzgó kézbesítő zavarában elejtett.

No, csakhogy megvan a levél!

A ház második emeletén a sarokban lakott Vörösmartyné Csajághy Laura, könnyű megtalálni Vadászné néven is.

Ágai Adolf némán nyújtotta a levelet feléje, Vörösmartyné pedig kiragadta a kezéből, és kezdte olvasni. Először csak magában, aztán felolvasta hangosan a három gyereknek.

Sírt ott mindenki, most már az örömtől sírtak.

JÓKAI TARDONÁN

– Jókai és Jókay Jolán nyomán –

Szállott a rossz hír, hollószárnyon szállott: a temesvári csata elveszett, a magyar szabadságharc elbukott.

Jókai az aradi várban hallotta meg a hírt, ott már legtöbben menekülésre készültek. Nyáry Pál azt mondta nekik:

– Uraim, maradjunk együtt az aradi várban, legalább nem esik meg rajtunk a szégyen, hogy a nemzet képviselőit kukorica közt, mocsárban bujdokolva fogdossák össze.

De hát jobb-e, ha az aradi várban fogják el őket?

Jókait mindenkor a haza sorsa foglalkoztatta, úgy érezte, hogy a szabadságharc bukása az ő életének végét is jelenti. De vajon övé ez az élet? Tartozik vele valakinek: felesége, Laborfalvi Róza most Gyulán vár rá, vele beszélnie, tőle búcsúznia kell. Akkor hát előre, Gyula felé!

De hát lehet-e arra szekerezni? Hiszen az úton most vonul fel az orosz sereg Arad felé. Ugyan melyik fuvaros hajt azzal szembe?

Csak az olyan alkalmi fuvaros, mint Rákóczy János, aki nemrég Kossuth titkára volt, és most parasztnak öltözve szekerezik Gyula felé. Ő ülteti Jókait a szekerébe: egy a sorsuk – ha felismerik őket, haditörvényszék elé kerülnek.

Lassan halad a parasztszekér, de lám, már jönnek is szembe a lovas kozákok, és elfoglalják az egész úttestet. Most aztán merre térjen ki előlük a parasztnak öltözött úri kocsis?

Amikor a kozákok egy kőhajításnyira érnek, a tiszt parancsot ad: a lovasok félrehúzódnak az útból, s az egyik kozák még int is Rákóczynak:

– Jöhetsz bátran!

– No, ez jól ment – mondja Rákóczy. – Csak így tegyen a gyalogság is!

Akkor aztán nagy bátran szembehajt a gyalogsággal.

Ez a csapat is utat enged a szekérnek, és most már egészen Gyuláig úgy haladnak, mintha csak nekik építették volna az ország útját.

Gyulán felkeresik Erkel főorvos házát, és Jókai ilyen szavakkal lép be az ajtón:

– Nincsen hazánk...

Most már Laborfalvi Rózán volt a sor. Ő pedig már előre mindenről gondoskodott. Mielőtt Gyulára indult volna, olyan menedéket keresett Jókainak, ahol elrejtőzhet egy ideig, s nem talál rá az osztrák rendőrség. Az ötletet Telepi György, a Nemzeti Színház díszletfestője adta:

– Ha kiesik a világnak a feneke, rejtse el a férjét a Bükkben, Tardona községben, ott senki rá nem talál.

De milyen messze esik Tardona Gyulától! És hány csapattal, hány besúgóval találkozhatnak az úton!

No, hát akkor álnéven, álöltözetben kell utazni. Jókai a sógora, Benke Albert nevét vette fel. Szegény Bebus, Laborfalvi Benke Róza testvére volt, s elesett a szegedi ütközetben. Rákóczy Jánosból pedig Barna János lett, s olyan pitykés dolmányt, pörge kalapot hordott, mint egy igazi kocsis.

No, most már előre, ahol a világ nincs bedeszkázva! Ugyan ki gyanakodnék, mikor az ekhós szekeret megpillantja: egy asszony görögdinnyét visz a vásárba, elöl ül a kocsis, mellette az inas.

De azért letértek a főútról, a nádasok között egy lovas betyár pártfogásba vette őket, és vezette a járatlan, szekeret soha nem látott ösvényeken, míg ismét járható útra érkeztek. Amikor elbúcsúztak tőle, semmit el nem fogadott, mert kitalálta, hogy kiket kalauzolt.

Az ekhós szekér Miskolc mellett is szembetalálkozott egy orosz táborral, itt sem szóltak hozzájuk egy rossz szót sem, mehettek háborítatlanul.

Miskolcon lakott Laborfalvi Róza édesapja, ő jól feltarisznyálta, aztán útbaigazította a bujdosókat. Öt órán át szekereztek Tardona felé, sűrű erdők között, lakatlan tájon.

Tardona gyönyörű szép völgyben fekszik, hatalmas hegyek között, olyan helyen, ahol a világnak nincsen szája. A kis faluban mindenki ismeri egymást, ide idegen észrevétlenül be nem jöhet, nem kell besúgótól félni.

Nem is fél Csányi Benjámin, ez a derék tardonai birtokos, habozás nélkül vállalja a veszedelmet: befogadja Jókait, és úgy vigyáz rá, mint a szeme fényére.

Csányiék a konyhától jobbra nyíló szobát rendezték be a bujdosónak, ennek az ablaka a patakra néz, arrafelé lehet menekülni, ha váratlanul zsandárok törnének a házra. Csakhogy a ház egy kis magaslaton áll, ezért az ablakon kilépni nem lehet. Ezen úgy segítettek, hogy erős kötelet kötöttek az ablakfélfára, azon lehet leereszkedni az üldözők elől.

Amikor Laborfalvi Róza látta, milyen jól elhelyezte a férjét, mindjárt visszaindult, hogy gyanút ne keltsen.

A háziak mindent megtettek, hogy Jókait kedvre derítsék, a község papja rendszeresen átjárt Csányiékhoz, és sakkozott vele, de hiába, az ifjú költő fájdalmát nem tudták enyhíteni.

Jókai elveszítette hazáját, el olvasóközönségét, legjobb barát-

ját, Petőfit – éjjel-nappal csak ezen töprengett, ezekkel a csapásokkal vívódott.

Lassan-lassan mégis magához tért. Sokat bolyongott az erdőkben, majd festeni kezdett: egy egész albumot telefestett tájképekkel.

Laborfalvi Róza ezalatt azon fáradozott, hogy férjét Tardonáról is megszabadítsa, hiszen Jókainak Pesten van a helye, pályafutása még csak ezután fog kibontakozni. Tehát igazoló írást kell szerezni, de hogyan?

Egyszer Szigligeti Ede felesége, Laborfalvi Róza régi barátnője azt mondta neki:

– Az én sógorom, Szathmáry Imre, hiszen tudod, hogy Szigligeti művésznevet visel, neki is az a családi neve, ami Imrének, hát szóval ő azt mondta: akinek komáromi menlevele, kapitulációs levele van, az minden zaklatástól megszabadul. Klapka tisztjei és közlegényei mind szabadon sétálnak, csak felmutatják a papírt, és minden zsandár tiszteleg nekik.

– Ilyen komáromi menlevelet kell szerezni Jókainak is! – kiáltotta Laborfalvi Róza.

Amit feltett magában, azt meg is valósította. Legközelebb meghívta Szathmáry Imrét, akivel az öccse együtt katonáskodott, s alaposan kikérdezte, milyen módon lehet kapitulációs levelet szerezni annak, aki nem volt tagja a komáromi őrségnek.

Azt mondta erre Szathmáry:

– Asszonyom, aki ezt megpróbálja, a fejével játszik!

És mégis megpróbálta!

Karácsony hetében egyszer csak beállított Laborfalvi Rózához, bement, köszönt, letett egy írást az asztalra, azzal eltávozott.

Ez az irat komáromi menlevél volt: Klapka egyik segédtisztjének nevére kiállítva. A személyleírás egészen ráillett Jókaira.

Laborfalvi Róza csodálatos ajándékot hozott karácsonyra a bujdosónak: kiszabadította a fogságból, hazavitte Pestre, és visszaadta az életkedvét.

16. Jókai

ARANY JÁNOS NAGYKŐRÖSÖN

– Törös László nyomán –

Amikor Kossuth Lajos zászlaja alá szólította az Alföld magyar népét, a nagykőrösi gimnázium felső osztályos tanulói mind beálltak honvédnek. Hogyne álltak volna, mikor legkedvesebb tanáruk, Galgóczy Károly vezette őket. Nem is vallottak szégyent, sok csatában bátran megállták a helyüket. Büszke volt rájuk az iskola, de még a város is.

Mi lett ebből a büszkeségből a világosi fegyverletétel után? A bécsi kormány mindjárt elrendelte, hogy „oly egyéneket, akik szolgálatokat tettek a forradalomnak, az iskolákban nem alkalmazhatnak".

Bizony Galgóczy tanár úr elveszítette az állását, mert szolgálatot tett a forradalomnak.

No de azért az iskolaszék is tudta, mi a becsület! A tanár urat szép birtokkal kárpótolták, abból jól megélhet, amíg megváltoznak az idők.

Aztán meg arról is gondoskodtak, hogy csak azért is jó magyarok foglalják el az üres katedrákat. Meghívták Mentovich Ferencet, aki ismert költő volt, meghívták Jánosi Ferencet, a természettudóst is. Mind a ketten a nagyváradi puskaporgyárat vezették a szabadságharc idején – de hát nem kell a németnek mindent tudni!

Amikor Szász Károly, a jeles műfordító megemlíti, hogy talán maga Arany János is eljönne Nagykőrösre tanárnak, az iskolaszék kapva kap rajta, s mindjárt meghívja a költőt.

Csupa kitűnő tanár, csupa jó barát várja Aranyt Nagykőrösön, de várják ám a hivatalos írások, a hatósági rendeletek is.

Alig érkezik meg, már elébe is teszik a tanügyi hatóság rendeletét:

„Minden tanár köteles önéletrajzot írni, s különösképpen arra megfelelni, hogy hol, milyen foglalkozásban töltötték idejüket 1848. március 15-től addig, amíg tanári állásra ajánlkoztak."

Szerencsére tud a magyar hallgatni is, másképpen Arany is elmondhatná, hogy nemzetőr volt, lelkesítő dalt írt, néplapot szerkesztett a megjelölt idő alatt...

Hiszen mindezt elhallgatja a költő, de attól tart, hogy mégis sokan tudják. Amikor sógora arra biztatja, adja el a nagyszalontai házat, így válaszol neki egyik levelében:

– Ki tudja, nem szorulunk-e vissza, s az esetben jó egy barátságos fedél.

Nemsokára újabb iratok érkeznek, a tanügyi hatóság rettenetesen kíváncsi. Először ismerni akarja a tanárok irodalmi működését, aztán megkérdi, tud-e már mindenki eléggé németül, mert az iskola tanítási nyelvét a kormányzat meg fogja változtatni...

Hiába hallgat Arany János, mégis megtudják Bécsben, hogy a legnagyobb magyar költő a nagykőrösi gimnáziumban tanít. S ha megtudják, mindjárt hasznukra akarják fordítani. Amikor őfelsége I. Ferenc József magyarországi látogatásra készül, üdvözlő verssel kell fogadni, hát ezt ki más írhatná, mint az ország első költője?

Fel is kérik Arany Jánost, ígérnek neki aranyakat, sokat, csak írjon olyan költeményt, amelyben őfelségének gyönyörűsége telik.

Felháborodik ezen a költő: mit képzelnek róla a bécsi urak? Elutasítja az ajánlatot, hogyne utasítaná el.

De a sértést nem nyelheti le, forr benne az indulat: őt merték felkérni őfelsége üdvözlésére! Nem nyugszik, míg méltó választ nem adhat erre a sértésre. Balladát ír Edward angol királyról, aki ötszáz walesi énekest végeztetett ki, mert nem zengték el dicső tetteit. A zsarnok célját nem érte el, esztelen kegyetlensége őrületbe kergette.

Ki ne ismerné fel a párhuzamot? Ki ne tudná, hogy a költő Ferenc József tetteit idézi, a jövőjét jósolja.

Megértette ezt abban az időben minden olvasó, hogyne értette volna meg. De azért ekkor kevesen olvashatták *A walesi bárdok*at, mert a költő csak kéziratban merte terjeszteni, így is tartott a megtorlástól.

HOLLÓSY KORNÉLIA

– Diósszilágyi Sámuel nyomán –

Haynau katonai rémuralmat teremtett, utána Bach Sándor belügyminiszter következett, ő meg a polgári önkényuralmat szervezte meg. Igazi hóhéra volt a magyar szellemi életnek, megszüntette az Akadémia és minden tudományos, irodalmi társaság működését, és bevezette a cenzúrát.

A magyar költőket, írókat minden módon üldözték, sokan elhallgattak közülük, mások álnéven írtak, néhányan jelképesen fejezték ki érzésüket.

A zenészeket is üldözőbe vette a rendszer, de ezeknek legjobbjai külföldön is felléphettek, ezért többen közülük elhagyták hazájukat – a szabadságért.

Elhagyta az országot Reményi Ede, a kitűnő hegedűművész, külföldi útra készült Hollósy Kornélia, a Nemzeti Színház énekesnője is. Kornélia már gyermekkorában sikert aratott szoprán hangjával, tizenöt éves korában Bécsbe ment, majd két éven át Milánóban tanult.

Amikor hazatért, a Nemzeti Színházban lépett fel, akkor még ott játszották a zenés darabokat, az operákat is. Már az első fellépése sikeres volt, de nevét akkor kapta szárnyra a hír, amikor Erkel Ferenc *Hunyadi László*ját adták elő.

A szabadságharc bukása Hollósy Kornélia pályafutását is derékba törte. A nemzeti operák bemutatását a cenzúra nem engedte meg, az előadások számát korlátozta, s a közönség egy része idegen tisztviselőkből, Bach-huszárokból állott. Ugyan mit énekeljen, kinek énekeljen a magyar művésznő?

Hollósy Kornéliát más csapások is érték. Bátyja huszártiszt volt Damjanich seregében, a hadbíróság börtönbüntetésre ítélte, vagyonát pedig elkobozták.

Ha itthon elnémították, külföldön akart érvényesülni: Kornélia elhatározta, hogy elhagyja az országot, s csak akkor tér haza, mikor hazája szabad lesz.

Mielőtt útra kelt volna, a Nemzeti Színház búcsúfellépést rendezett számára. Ekkor nagy sikerrel énekelte Egressy Béni dalát, A csalogány búcsúját:

Fáj a szívem, majd megreped!
Maradnék én, de nem lehet.
Repülnöm kell egy időre
Más világba, messze földre.

Még egy hangversenyt rendezett, és ennek egész bevételét az aradi szegényeknek adta. Kik voltak ezek az aradi szegények? A szabadságharc katonái, akiket az aradi várban tartottak fogva, az ő mostoha sorsukat enyhítette Hollósy Kornélia pénzküldeménye.

És most már hova-merre menjen? Ugyan hol talál szabad országot?

Hollósy Kornélia először Bécsbe utazik, de hamar megutálja a császár városát, amelynek színházlátogató közönsége fitymálva beszél a lázadó magyarokról.

Nem, itt nem maradhat! Varsóba készül, itt az elnyomott lengyeleknek énekelhet, ők megértik a fájdalmát, hiszen közös a sorsuk: Lengyelországot a cári Oroszország, az ő hazáját pedig Ausztria nyomja el.

Csakhogy Varsóban Abramovics orosz tábornok az úr, ott csak az ő engedélyével énekelhet a művésznő! A tábornok úr pedig botfülű ugyan, a zenéhez semmit sem ért, de azért sejti, hogy ez a magyar–lengyel barátkozás nem vezet jóra, és megtagadja az engedélyt.

No de ez nem megy egyszerűen a cár birodalmában! A tábornok úr magához rendeli a kérvényezőt, Hollósy Kornélia magyar illetőségű énekesnőt, és magyarázattal is szolgál:

– Hát mit képzel maga? Varsóban akar nyilvános előadáson énekelni? De hiszen ez nyílt lázítás! A lengyelek ott harcoltak a magyarokkal együtt, pusztították az orosz alattvalókat. Az a lázadó Bem több kárt tett a cárnak, mint egy egész hadsereg! És most megint össze akarnak fogni a magyarok és a lengyelek? Ezt én a cár nevében egyszer s mindenkorra megtiltom! Ért engem, kérem? Megtiltom! A varsói színházban ön nem léphet fel. Most elmehet!

De hiába vezényelt az orosz tábornok, Kornélia nem hátrált meg. Csak azért is közelebb lépett a tábornok úrhoz, és olyan erős, színházi hangon, hogy még az előszobában és a folyosón is meghallották, azt mondta neki:

– Tábornok úr, ezt a kaszárnyai hangot visszautasítom. Tiltakozom ellene mint nő, tiltakozom ellene mint művész. Ön ma még Varsóban korlátlan úr, parancsait kénytelen vagyok tudomásul venni, de amikor a művészetek történetét megírják, az Abramovics név dicstelen, szégyenteljes lapon fog állni!

A tábornok elvörösödött, válaszolni akart, de csak köhögni tudott, s mire észbe kapott, Hollósy Kornélia már messze járt.

De most már hová? Egész Európában győzött a reakció, vajon nem fogadják-e másutt is hasonló módon?

Már éppen csomagolni készült, amikor egy lengyel grófnő meglátogatta.

A grófnő hallotta már Kornéliát énekelni, és meghívta, rendezzen hangversenyt az ő palotájában. Elvégre a tábornok csak

17. Hollósy Kornélia

a nyilvános szerepléstől tiltotta el, a palotában pedig csak a meghívott vendégek lesznek jelen.

A hangversenynek akkora sikere volt, hogy hetekig egész Varsó arról beszélt.

Abramovics tábornok majd megpukkadt haragjában, és már éppen arra készült, hogy Hollósy Kornéliát kiutasítsa Varsóból, amikor váratlan fordulat történt.

Őfelsége, a cárné érkezett meg Varsó városába, biztosítani kellett felséges személyét minden merénylet, támadás ellen, s ami még nehezebb volt: szórakoztatására programot kellett összeállítani!

No hiszen, ami a biztosítást illeti, arról ugyan jól gondoskodott a tábornok, ahová csak ment a cárné, mindenütt lovascsapat vágtatott hintaja előtt és mögött, egyenruhás és titkosrendőrök egész hada kísérte az udvartartást, de már a szórakoztatás nehezebb dió volt. Törte, törte rajta a fejét a tábornok, de semmit se tudott kitalálni.

A cárné unatkozni kezdett. A lengyel alattvalók nyelvét, szokásait nem ismerte, ugyan mihez foghatott volna Varsóban?

Végre az egyik udvarhölgye, aki értett lengyelül, azt találta mondani:

– Felség, nemrég fellépett Varsóban egy magyar énekesnő, Hollósy Kornélia. Azt mondják, hogy gyönyörű szoprán hangja van. Ha felséged kívánja, bizonyosan szívesen énekel a cárné udvara előtt.

A cárné szerette a zenét, kérdezősködni kezdett, s amikor sok jót hallott Kornéliáról, parancsot adott, hogy hívják meg udvari hangversenyre.

Hollósy Kornélia először világhírű dalokat, operarészleteket adott elő, aztán magyar szerzők dalait, főként Egressy Béni szerzeményeit kezdte énekelni. A magyar dalok annyira megragadták a cárnét, hogy sok számot kétszer-háromszor is meg akart hallgatni. Amikor Kornélia elénekelte Petőfi–Egressy *Ez a világ, amilyen nagy* című dalát, a cárné felugrott helyéből,

odament a művésznőhöz, megölelte és megcsókolta. Meghívta Szentpétervárra – Hollósy Kornélia a meghívást megköszönte, de udvariasan kitért előle, nem kívánt a cár udvarában énekelni.

Abramovics tábornok pedig majd megpukkadt haragjában, de mit tehetett? Felöltötte díszegyenruháját, tisztelgő látogatásra jelentkezett Kornéliánál, és sűrű bocsánatkérések között átadta az okiratot, s ennek értelmében a művésznő bátran felléphetett nyilvánosan is Varsóban.

Az egyik fellépés után Rüdiger tábornok, a magyarországi hadjárat egyik vezére lépett be a művészszobába. Udvariasan bemutatkozott, aztán így szólt:

– Kisasszony, én hadjáratot vezettem a magyarok ellen. Mint katona harcoltam katonák ellen, és megtanultam becsülni az ön népét. Ha megengedi, most mutatok önnek egy olyan képet, amely mind a kettőnknek közös emléke.

Azzal elvezette a művésznőt a palota fogadótermébe, amelynek falán hatalmas kép függött.

Ez a kép a világosi fegyverletételt ábrázolta. A festő a cári sereg dicsőségét akarta szemléltetni, de Kornélia hazája bukását látta a képen. Ahogy rátekintett, mindjárt könnybe lábadt a szeme.

Rüdiger észrevette, és így szólt hozzá:

– Kisasszony, látom, hogy ez a kép önnek fájdalmat okoz. Én is elszomorodom, ha ránézek. Nem is sejtettem, hogy annyi kitűnő katonára olyan szomorú sors vár. Minket megcsaltak, ezért nem segítettünk a legyőzött magyarokon. Szavamra mondom, ha sejtettem volna, hogy az osztrákok mit terveznek, minden magyarnak útlevelet adtam volna külföldre!

Rüdiger tábornok és tisztjei eljártak a hangversenyekre, s ahogy illett, udvariasan tapsoltak a művésznőnek. De mi volt az a lengyelek lelkesedéséhez képest! Amikor Kornélia Lubomirsky herceg dalait lengyel nyelven énekelte, olyan tapsorkán tört ki, hogy majdnem összedőlt az épület. Kornéliát le se akarták engedni a színpadról.

Amikor Magyarországon enyhült a politikai helyzet, Hollósy Kornélia hazatért. Számos operadarabban fellépett, legnagyobb sikerét a *Bánk bán* és a *Hunyadi László* előadásakor aratta. De nemcsak operákban szerepelt: magyar népdalokat és műdalokat is adott elő. Arany János ezt a verset írta emlékkönyvébe:

Egy nép lakik túl tengeren,
Hol délre lejt az Alpok alja,
Hol fűszeres völgy, rónaság
Az erdős Appennint uralja:
Hajdan dicső nemzet, ma rab; –
S hogy lánca csörgésit ne hallja:
Énekkel űzi bús neszét,
S az érc igát enyhíti dalja.
Oh, hát dalolj *nekünk*!...

PÁRBAJ A HAZÁÉRT

– Clair Vilmos nyomán –

Maradi szokás a párbaj, már a szabadságharc idején is „francia párviadal" helyettesítette, ebben pedig az győzött, aki előbb lépett fel az ellenség sáncára. Mégis a szabadságharc bukása után, ha tetszett, ha nem, a jó hazafinak nemegyszer párbajvívással kellett megmutatnia hazaszeretetét.

Jól ismerték Elek Gusztávot Szabolcs megyében, hogyne ismerték volna, mikor hozzá hasonlatos vadász messze földön nem volt. Céllövésben nem akadt párja, de jól forgatta a kardot is, senki se mert volna belékötni.

Hiszen Szabolcsban ismerhették, de Szombathelyen, a Sabaria étteremben ugyan ki ismerte volna? Márpedig ott osztrák

katonatisztek mulattak, s éppen azon fáradoztak, hogy a magyarokba belekössenek.

– Mind gyáva a magyar!

– Nincs már vér bennük, ami volt, megcsapoltuk.

Így vitézkedtek az osztrák hősök. Tehették, náluk volt a fegyver, náluk a hatalom.

Hallgatja, hallgatja ezt egy ideig Elek Gusztáv is, aztán feláll, odalép a tisztek asztalához, és nagy hangon ezt kiáltja:

– Aki a magyarokat gyalázza, mind hitvány és gyáva!

Felugrálnak a tisztek, kapnak a kardjuk után, de az őrnagy úr leinti őket:

– Csak rendjén, uraim, csak rendjén!

Aztán Elek Gusztávhoz fordul.

– Önnek elégtételt kell adnia! Kérem a nevét!

Elek átadja a névjegyét, az őrnagy átveszi, és azt mondja:

– Sorshúzással döntünk, hogy ki vívjon meg önnel először. A többit meglátjuk.

Ebből az következik, hogy a civil mindenképpen pórul jár, mert a tisztek nyilván addig vívnak egymás után, míg apróra vagdalják, akármilyen hős legyen is. Ugyan ki győzhetne egy ezred tisztikara ellen?

Jól van, elérkezik az első párbaj ideje.

Előtte való este Elek Gusztáv levelet kap:

„Uram, bizalmasan értesítem, hogy a tisztek nem sorsolással döntöttek, hanem egy altisztet küldenek ön ellen: az ezred vívómesterét. Ne fogadja el a kihívást – leplezze le őket."

Elek Gusztáv eltépi a levelet, és kiáll az ezred vívómestere ellen.

Alig adják meg a jelt, Elek rárohan ellenfelére, és irgalmatlanul kaszabolni kezdi. A szerencsétlen altiszt sokáig emlegette ezt a kalandot, mert három hónapot töltött kórházban a párbaj után.

A következő párbajra már nem került sor: a tiszt urak ünnepélyesen visszavonták a sértő szavakat.

A ZEMPLÉNIEK ADÓJA

– Szemere Miklós nyomán –

Minden megye nehezen tűrte, háborogva viselte az osztrák jármot, hogyne háborogtak volna a zempléniek, hiszen az ő földjük ősfoglalás volt, csaknem ezer esztendeje telepedtek meg ott az őseik. Arra is büszke volt minden zempléni, hogy Kossuth Lajos az ő megyéjében, Monok községben született.

De nemcsak büszkélkedtek ezzel, hanem a kötelességüket is teljesítették, 1848-ban minden fegyverbíró ifjú és férfi beállt a honvédseregbe.

Beállt Szemere Miklós is, pedig egyébként békés foglalkozást űzött: verseket írt. De mihelyt harcra került a sor, mindjárt fegyvert ragadott.

Bem apó seregében harcolt, több csatában bátran verekedett, majd mikor a sereg elhagyta az országot, Szemere Miklós visszatért Lasztócra, zempléni birtokára.

Azt hitte, hazatért, hiszen ősei sok száz éven át éltek itt, de amikor váratlan látogatói érkeztek, ő is megtudta, hányat ütött az óra. Azok a látogatók fegyveres zsandárok voltak, jöttek vagy ötvenen, és mind találni akartak valamit az udvarházban, a gazdasági épületekben, de még elásva a kertben is.

No de Szemere Miklós is ésszel élt: se fegyver, se írás, se zászló nem került elő, pedig a zsandárok két napon át folyvást kutattak.

– No, látják az urak, hogy semmit sem találnak – mondta Szemere a két tisztnek.

– Dehogynem – felelte az egyik –, megtaláltuk önt, és visszük is magunkkal.

A tiszt nem tréfált: Szemerét letartóztatta mint gyanús személyt, és zsandárfedezettel a kassai börtönbe vitette. Három

hétig tartott, amíg Kassán megállapították, hogy Szemere ellen semmiféle bizonyíték nincsen, akkor elbocsátották.

Másnak elég ennyi lecke is, de Szemere nem tanult belőle. Amikor beszállásolták hozzá Ritter von Seppenburg urat, Zemplén megye elöljáróját, úgy odamondogatott neki, hogy öröm volt hallgatni. Már csak a zempléni magyaroknak szerzett örömet, mert Seppenburg úr egyre komorabban hallgatta Szemere Miklós szavait.

Hiszen ez nem is csoda, mert Szemere az elnyomó rendszer minden hibáját felhánytorgatta. Egyszer azt találta mondani:

– Nagyon téved az osztrák kormányzat, ha azt hiszi, hogy az adóprés segítségével meggazdagszik. Meglátja az úr, rossz vége lesz még ennek a sokféle adónak, amivel a szegény népet nyúzzák. Nem tűri sokáig.

Megharagszik erre Seppenburg, és ő, a jövevény azt mondja Szemerének:

– Akinek nem tetszik, fel is út, le is út, mehet Amerikába!

Ezer szerencséje, hogy Szemere felesége közbelépett, mert különben az ablakon át repült volna a házból.

Ez akkor annyiban maradt.

Amikor aztán Seppenburg és tisztviselőtársai kitakarodtak a megyéből, a jó zempléniek lesbe álltak, s várták őket, mert búcsúvétel nélkül senkit se szoktak a megyéből elbocsátani.

Éppen Lasztóc mellett állították meg Seppenburg kocsiját, az urat kihúzták belőle, és rettenetesen megverték.

Először a fejét ütötték, hogy meg ne sántuljon. Azt kiáltották hozzá:

– Nesze fejadó! Nesze fejadó!

Aztán a hasára ütöttek egypárat, azt is megmagyarázták:

– Nesze fogyasztási adó!